

УДК 327.7

Патратій Н. В.
Національний інститут
стратегічних досліджень

МІСЦЕ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті проаналізовано поточні питання реалізації інтеграційних проектів у Чорноморсько-Каспійському просторі крізь призму участі України в роботі регіональних/ субрегіональних структур співробітництва. Доведено необхідність здійснення комплексної концептуальної оцінки соціально-економічних інтересів нашої держави в ОЧЕС, ОДЕР-ГУАМ та СДВ, а також розробки практичних шляхів їх реалізації з урахуванням змін безпекового середовища у регіоні.

Ключові слова: регіональна інтеграція, Чорноморсько-Каспійський простір, зовнішня регіональна політика України, Організація за демократію та економічний розвиток - ГУАМ, Спільнота Демократичного Вибору, Організація Чорноморського економічного співробітництва, БЛЕКСІФОР, „Чорноморська гармонія”.

Патратій Н. В.

МЕСТО УКРАИНЫ В ПРОЦЕССАХ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ЧЕРНОМОРСКО-КАСПИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье проанализировано текущие вопросы реализации интеграционных проектов в Черноморско-Каспийском пространстве сквозь призму участия Украины в работе региональных/субрегиональных структур сотрудничества. Обосновано необходимость осуществления комплексной концептуальной оценки социально-экономических интересов нашего государства в ОЧЭС, ОДЭР-ГУАМ и СДВ, а также разработки практических путей их реализации с учетом изменений безопасной среды в регионе.

Ключевые слова: региональная интеграция, Черноморско-Каспийское пространство, внешняя региональная политика Украины, Организация за демократию та економічне розвиток – ГУАМ, Сообщество Демократического Выбора, Организация Черноморского экономического сотрудничества, БЛЕКСИФОР, „Черноморская гармония”.

Patratiy N.

UKRAINE IN BLACK SEA-CASPIAN REGIONAL INTEGRATION DEVELOPMENTS

In this article the current issues of realization of integration projects in Caspian-Black sea area in the context of Ukraine's participation in the work of regional/subregional cooperation structures have been analyzed. The necessity of implementation of complex conceptual assessment of social-economic interests of our state in BSEC, GUAM – Organization for Democracy and Economic Development, Community of Democratic Choice have been proved as well as appropriate practical developments of realization of these interests have been substantiated considering the changes of security situation in region.

Key words: regional integration, Caspian-Black sea area, foreign regional policy of Ukraine, GUAM – Organization for Democracy and Economic Development, Community of Democratic Choice, Black Sea Economic Cooperation Organization, BLACKSEAFOR, „Black Sea Harmony”

У сучасних міжнародних відносинах все більшої актуальності та ваги набуває регіональний чинник, який впливає на процеси як локального, так і глобального розвитку. Регіональні утворення перевищують простір міждержавних відносин, виступаючи цілісним суспільним феноменом, який характеризується високим рівнем взаємозв'язків між суб'єктами що його складають. Тому, в умовах відкритості суспільств, регіон є фактично визнаним елементом міжнародних відносин, що циркулює у великих політико-економічних зонах, він перестає сприйматися як географічна категорія, зважаючи на оформлення політичними та символічними кордонами, регламентування договором транскордонного співробітництва і перетворився в один із процесів міжнародних відносин і об'єкт світової політики, для якого, крім іншого, характерно злиття складових до рівня відтворення власної ідентичності та спільної системи цінностей.

Починаючи з 90-х рр. минулого століття після розпаду біполярної системи міжнародних відносин Чорноморсько-Каспійський регіон проходить крізь призму формування відносно автономних систем міжнародного співробітництва в галузі безпеки. Процес інституціоналізації такої взаємодії наразі триває. Побуває думка, що ступінь гомогенності такої системи регіональної безпеки залежить передусім від перспективи узгодження підходів регіональних та позарегіональних гравців щодо подальшого розвитку регіону в цілому. В цьому зв'язку важливим й актуальним завданням для України є наповнення реальним змістом її зовнішньої регіональної політики, одним із завдань якої є посилення участі нашої держави в роботі різних інтеграційних об'єднань.

Проблемні питання співробітництва країн Чорноморсько-Каспійського регіону, зокрема практичні аспекти участі України у роботі різних регіональних організацій Чорноморсько-Каспійського регіону досліджуються у роботах О. Воловича, Р. Жангожі, І. Максименко, Л. Рассохи, Г. Шелест та ін. Процесам формування регіональних структур стабільності та співробітництва, зокрема в розширеному Чорноморському регіоні, присвячено праці М. Воротнюк, В. Глебова, Б. Парахонського, Т. Стародуб та ін.

Утім, аналіз існуючих розробок свідчить про відсутність комплексного бачення природи інтеграційних процесів у Чорноморсько-Каспійському просторі з урахуванням сучасних викликів та загроз, що і визначило

потребу у дослідженні зазначеної проблеми.

Метою статті є розкриття проблеми реалізації інтеграційних проектів у Чорноморсько-Каспійському просторі крізь призму участі України в роботі регіональних/ субрегіональних структур співробітництва.

Проблеми безпеки займають центральне місце у взаємодії країн регіону. У Чорноморсько-Каспійському просторі співробітництво в сфері безпеки є важливим чинником розвитку регіональних структур та формування спільної ідентичності регіону. Держави Чорноморського простору вважають, що більшість проблем безпеки можна вирішити лише у форматі багатосторонньої взаємодії в рамках роботи регіональних форумів та окремих міжнародних інституцій. Цієї ж позиції дотримується і Україна. Потреба в реалізації власних амбіцій регіонального лідерства зумовила посилення участі нашої держави в роботі регіональних та субрегіональних структур співробітництва.

Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Україна із самого початку була зацікавлена в інституціоналізації ГУАМ. 23 травня 2006 р. у Києві відбувся черговий саміт, на якому було утворено Організацію за демократію та економічний розвиток – ГУАМ та підписано відповідний статут організації [1, с. 53]. Про необхідність перетворення ГУАМ на повноцінну міжнародну організацію було зазначено під час Кишинівського саміту 22 квітня 2005 р., про що свідчать положення Кишинівської декларації „В ім'я демократії, стабільності та розвитку”. Статут набуває чинності відповідно до статті 19 лише після ратифікації парламентами країн-учасниць ОДЕР–ГУАМ. На сьогодні Грузія, Азербайджан та Україна ратифікували Статут. Парламент Молдови гальмує процес ратифікації через різкі зміни зовнішньополітичного курсу.

Важливо зазначити, що для того щоб Статут ОДЕР–ГУАМ набув чинності, необхідно щоб парламенти усіх чотирьох країн ратифікували цей документ. Проте відкладення ратифікації не є приводом для припинення активізації взаємодії в економічній, енергетичній та безпековій сферах. З позиції України, Грузії та Азербайджану необхідно зосередитись на практичній реалізації конкретних економічних проектів із залученням провідних європейських фінансових інституцій.

Враховуючи складні внутрішньополітичні реалії, що склались на сьогодні в Україні та Грузії, усі розмови про вироблення спільної енергетичної стратегії та спільного без-

пекового бачення ОДЕР-ГУАМ поки що втрачають сенс. Проте в перспективі з ратифікацією Молдовою Статуту ОДЕР-ГУАМ та налагодженням постконфліктної ситуації в Грузії після серпневих подій 2008 р. видається цілком імовірним розпочаткування реалізації ключового завдання організації – забезпечення диверсифікації постачання енергоносіїв та безпеку функціонування трубопроводів.

Наразі усі країни об'єднання стикаються з труднощами, що виникають внаслідок затягування процесу ратифікації Статуту. Зокрема, це негативно впливає на реалізацію окремих енергетичних проектів в рамках ОДЕР-ГУАМ. Навіть якщо провідні європейські фінансові інституції і хотіли б профінансувати окремих енергетичний проект в рамках ОДЕР-ГУАМ, то з якою організацією їм слід укласти контракт? ОДЕР-ГУАМ не є повноцінною міжнародною організацією. Проте якби вона нею і стала, потрібен ще деякий час на вирішення ще одного завдання – підписання угоди про співробітництво ОДЕР-ГУАМ з ЄС, в якій би чітко було визначено процедуру участі ЄС у співфінансуванні міжрегіональних проектів, ініційованих країнами ОДЕР-ГУАМ. Отже, реалізація такого економічного проекту ГУАМ як „Придунайський енерготранспортний міст” та інших економічних і політичних проектів у рамках функціонування такої структури, як ОДЕР-ГУАМ нині виявляється просто не можливою, принаймні до моменту ратифікації Статуту Молдовою.

Розглянемо підходи двох провідних держав ОДЕР-ГУАМ – України та Грузії до перспектив можливого розширення об'єднання. В рамках дискусій у парламенті Грузії обговорюються можливості щодо розширення цієї ініціативи, як у Кавказькому регіоні, так і в Середній Азії, що обумовлено тим, що ці регіони пов'язані геополітично та гео економічно. Грузія докладатиме значних зусиль та розраховуватиме на підтримку її ініціатив Україною щодо включення до ОДЕР-ГУАМ Болгарії, Румунії та країн Балтії. В цьому контексті слід зазначити підвищену зацікавленість до реалізації економічних та транспортних проектів з боку міжнародних партнерів, про що свідчить участь у Бакинському саміті 18-19 червня 2007 р. Польщі, Литви, Румунії на рівні президентів та представників інших країн: Болгарії, Японії, Латвії, Естонії та Австрії. Почесними гостями заходу стали представники США, Китаю, Кореї, Казахстану, Німеччини, Туркменістану, Туреччини, Словаччини, Порту-

галії, Греції та Італії. В перспективі Грузія сподівається на перетворення ОДЕР-ГУАМ на суто економічне об'єднання, а не політичне. Країни Балтії, які в перспективі могли б приєднатися до ОДЕР-ГУАМ, до того ж є активними лобістами у процесі вступу Грузії до НАТО та ЄС та підтримують вступ України до цих структур. Грузія бачить свою роль у подальшому функціонуванні ОДЕР-ГУАМ як країни, яка б могла втілити на базі ОДЕР-ГУАМ за умови включення Вірменії до угруповання ідею створення Кавказького дому. Однак, доки не буде врегульовано ключові позиції з Нагірно-Карабаському конфлікту, дана структура матиме суто економічний характер, оскільки не буде створено необхідні передумови для воєнно-політичного об'єднання. Україна зі свого боку також виступає за розширення ОДЕР-ГУАМ за рахунок країн Чорноморсько-Каспійського регіону шляхом надання їм статусу прямого або асоційованого членства з метою мобілізації спільних зусиль, що спрямовані на реалізацію складних для регіону економічних проектів, передусім енергетичних. Обидві держави виступають за продовження посиленого діалогу з ЄС щодо участі Євросоюзу у реалізації спільних економічних та енергетичних проектів.

У контексті дослідження проблеми, на думку авторки, варто зупинитись на питанні визначення позицій України та Грузії щодо реалізації спільних безпекових проектів у рамках роботи ОДЕР-ГУАМ. Окрім реалізації проектів у транспортній та транзитній сферах, з позиції України, важливо вироблення спільної стратегії врегулювання конфліктів (Південна Осетія, Абхазія, Нагірний Карабах, Придністров'я) в регіоні в рамках ОДЕР-ГУАМ. Дана позиція підтримується усіма учасниками угруповання і Грузією, зокрема. В перспективі доцільно розробити план врегулювання конфліктів на території Грузії за Придністровським сценарієм, який було запропоновано Україною ще у квітні 2005 р. на Кишинівському саміті. При розробці даного плану авторам слід враховувати інтереси усіх геополітичних потуг регіону та активно залучати їх у подальшому до переговорного процесу врегулювання.

Розглянемо позиції провідних геополітичних гравців (РФ, Туреччини) щодо функціонування ОДЕР-ГУАМ. РФ з самого початку ініціювання ідеї створення ГУАМ (мається на увазі той період, коли до об'єднання ще входив Узбекистан) виступала категорично проти функціонування подібного об'єднання, особливо коли мова йде про реаліза-

цію енергетичних проектів у форматі об'єднання із залученням третіх сторін.

Росія чудово розуміє, що для країн Каспійського регіону басейн Чорного моря – реальна можливість зменшити свою залежність від транзитних послуг Росії. Монопольна позиція РФ у транспортуванні енергоресурсів дозволяє їй диктувати умови в процесі переговорів з країнами Каспійського регіону, впливаючи одночасно на їхню енергетичну політику. Будучи зацікавленою зберегти свій нинішній статус, Росія намагається не допустити реалізації жодних ініціатив, які виходять від країн Каспійського регіону. Інакше її можливості у цій частині світу суттєво знизяться, а за середньоазіатські енергоресурси доведеться платити вищу ціну. Яскравий приклад збереження Росією свого впливу – її позиція щодо будівництва Транскаспійського газопроводу. Під час обговорення перспектив цього газопроводу, який покликаний прокласти маршрут в обхід РФ, російські дипломати обґрунтовували неприйнятність підводного маршруту шкодою для екології, і наполягали, щоб проект був узгоджений всіма п'ятьма каспійськими державами. Тому заблокувати вихід країн Каспію до Чорного моря – завдання, яке відповідає національним інтересам Росії [2].

Чорноморський регіон є стратегічною територією для України. Він відкриває можливості для нових енергетичних транзитних шляхів, які, безумовно, потрібні обом державам для посилення своєї енергетичної, а відтак національної безпеки.

Розуміючи загрози, які створюють нові енергетичні маршрути в Чорноморському регіоні, Росія намагається і буде намагатися робити все, щоб зберегти тут свою присутність і контроль. Це єдина можливість втримати свої монопольні позиції постачальника енергоресурсів в Європу, реалізуючи стратегічну політику „енергетичної імперії”. Інструментами, які Росія сьогодні використовує для реалізації своїх інтересів, є збереження контролю над територіями Чорноморського узбережжя, а також реалізація власних енергетичних проектів, які б проходили територією Чорноморського басейну (приклад – проект нафтопроводу Бургас-Александрополіс) [2].

Структуру ОДЕР-ГУАМ Анкара поки що ігнорує через наполегливе прагнення Туреччини до одноосібного лідерства в реалізації ініціативи зі створенням Кавказької загально-регіональної системи безпеки. Це може бути пов'язано з тим, що об'єктивно Туреччина не зацікавлена у зміцненні нового гео-

політичного конкурента в особі ще однієї держави – України, хоча на сьогодні вбачає в ній скоріше геополітичного партнера.

Крім того, на фоні значного покращення російсько-турецьких відносин за останні роки Анкара може навмисно дистанціюватись від „антіросійського” угруповання. Вочевидь, міркування стратегічного характеру про недоцільність погіршення стосунків з великим сусідом, які з такими зусиллями було відновлено до стабільно-нормального рівня, переважили у цій ситуації. Спільні енергетичні проекти з Росією мають для Туреччини неабияке значення, не зрівняне з підтримкою якихось регіональних проектів.

З метою підвищення ефективності роботи ОДЕР-ГУАМ Україні, на нашу думку, необхідно запропонувати іншим учасникам об'єднання ухвалити Стратегію загального розвитку ОДЕР-ГУАМ на середньо- та довгострокову перспективу з урахуванням задекларованих раніше напрямів взаємодії.

Спільнота Демократичного Вибору – порівняно новий регіональний аспект, який втілює у собі давню ідею необхідності інтенсифікованого співробітництва країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону.

У просторі Балтійського та Чорноморського морів існує значна кількість інституцій, які прагнуть відтворити власне бачення моделі співробітництва. У Балтійському субрегіоні структури пересікаються. Більшість інституцій має функціональну спеціалізацію. Всі вони взаємопов'язані та доповнюють одне одного. У Чорноморському – організації конкурують між собою за вплив в регіоні та за функції.

Заслугує на увагу діяльність такої структури як Рада держав Балтійського моря (РДБМ), яка прагнула долучитися до реалізації регіональних проектів країни не лише Балтійського простору, а й Чорноморського. Так, вперше після дезінтеграції Радянського Союзу про необхідність Балто-Чорноморського співробітництва за участю України на урядовому рівні заговорив тодішній президент Литви Альгірдас Бразаускас на саміті 1997 р. у Вільнюсі. Саме під час головування цієї країни в Раді держав Балтійського моря було досягнуто консенсус щодо участі третіх сторін у діяльності цієї організації та було запрошено Україну [3].

Важливо зазначити перші спроби інституціоналізації Балто-Чорноморської взаємодії наприкінці 90-х рр. минулого століття. Так, 10-11 вересня 1999 р. тодішній Президент України Л.Кучма на саміті під назвою „Балтійсько-Чорноморське співробіт-

ництво: в інтегровану Європу XXI століття без ліній розподілу”, який мав місце в Ялті, виступив з ініціативою активізації багатостороннього співробітництва на території між двома морями. Під час заходу представники 22 держав світу в Спільній Заяві проголосили про своє прагнення докласти спільних зусиль з метою розв’язання та запобігання конфліктам, підтримання безпеки та стабільності розвитку економічної співпраці країн Балто-Чорноморського простору шляхом участі в спільних проектах у сфері енергетики, транспорту, комунікацій, екології, а також висловили свій намір відігравати в XXI столітті важливу роль у розвитку та консолідації демократії, економічному процвітанні та стабільності в Європі без ліній розподілу. Було досягнуто домовленість щодо обміну інформацією між двома регіональними структурами – РБДМ і ОЧЕС. Проте формалізації та інституціоналізації Балто-Чорноморського співробітництва під час саміту в Ялті не відбулось [3].

Розглянемо ціннісний вимір Балто-Чорноморської взаємодії. Країни Балто-Чорноморського регіону з метою поширення демократичних цінностей та поглиблення регіональної співпраці неодноразово підкреслювали свої прагнення створити спільну регіональну інституцію, здатну сприяти демократичним перетворенням у регіоні та поширенню регіональної стабільності у Балто-Чорноморському просторі.

Найбільшого резонансу отримала ідея створення Спільноти Демократичного Вибору, що прозвучала у Боржомській декларації від 12 серпня 2005 р., підписаній президентами України та Грузії, в якій була висловлена їх рішучість створити регіональне угруповання демократичних країн. СДВ була створена 2 грудня 2005 р. на форумі країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону у Києві. Учасниками ініціативи стали дев’ять країн – Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Румунія, Словенія, Україна [3]. Під час форуму було ухвалено Декларацію країн Спільноти Демократичного Вибору. Відповідно до її положень країни Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону виступають за „налагодження тісніших зв’язків між урядами та суспільствами у різних сферах, співробітництво в усіх питаннях, пов’язаних із заохоченням розвитку діючої та міцнішої демократії. Далекосяжна місія Спільноти Демократичного Вибору слугуватиме об’єднанню всіх країн регіону в їх спільних зусиллях зміцнювати регіональну співпрацю, сприяти демократії” [3]. Декла-

рацію підписали 9 країн, з них 3 балтійські (Литва, Естонія, Латвія), 4 чорноморські (Україна, Грузія, Румунія та Молдова), а також дві балканські (Словенія та Колишня Югославська Республіка Македонія) [4]. Проте така країна, як Туреччина взагалі не взяла участі в роботі Форуму. Така позиція Анкари зумовлена тим, що уряд цієї країни задовольняє суто економічна співпраця в ОЧЕС та деякою мірою лідерство в цій організації.

4-5 травня 2006 р. у Вільнюсі відбувся саміт лідерів країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону під назвою „Спільне бачення спільного сусідства” [3]. Ця зустріч свідчила про ще один крок на шляху до становлення СДВ як організаційної структури. Головною метою діяльності СДВ є звільнення регіону від усіх розподільчих ліній, порушень прав людини, духу конфронтації, заморожених конфліктів, у результаті чого має розпочатись ера демократії та стабільності від Атлантики до Каспійського моря.

Під час саміту, організованого президентами Литви та Польщі – Валдасом Адамкусом і Лехом Качинським — голови держав та урядів нових членів ЄС і НАТО (Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Польща, Румунія), а також нових демократій (Україна, Грузія, Молдова) у присутності заступника Генерального секретаря НАТО, Високого Представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки обговорювали перспективи та шляхи поглиблення міжрегіональної співпраці та обміну досвідом у сфері демократії та євроатлантичної інтеграції.

Щодо реакції ЄС, то з позиції Європарламенту, ЄС має бути відкритим для тих народів європейського континенту, які остаточно визначилися із своїм європейським майбутнім та здійснюють послідовну роботу щодо впровадження спільних принципів демократії, верховенства права, поваги до прав людини та ринкової економіки.

Нові члени ЄС, нові демократії, країни Західної Європи та США за лаштунками саміту ухвалили Спільне Комюніке, в якому робився наголос на важливості надання міжнародним співтовариством та міжнародними організаціями, такими як ЄС, НАТО, Рада Європи, ОБСЄ та ООН, підтримки так званого „нового демократіям”. У пункті 3 документу окремо говориться про те, що потенціал інструментів ЄС, таких як Європейська політика сусідства, має бути повністю використаний задля цілей процесу європейської консолідації і надалі збільшений. Положення 4 Спільного Комюніке підкреслює важли-

вість регіонального співробітництва для європейської та трансатлантичної інтеграції. Було також виголошено підтримку ініціатив поширення співробітництва в Європі, таких як Спільнота Демократичного Вибору. Останній пункт документу містить заклик продовжувати успішні дискусії у дусі Вільнюської конференції з метою досягнення спільного бачення, спільної дії та спільного сусідства [5].

Таким чином, саміт у Вільнюсі зібрав надзвичайно широке коло учасників, рівень представництва був високим. Порівняно з учасниками саміту в Києві, відсутніми були такі члени СДВ як Словенія та Колишня Югославська Республіка Македонія. Туреччину та Російську Федерацію під час саміту лідерів держав представлено також не було.

Порівняно із грудневим самітом СДВ, наголос з питання демократії як такої було перенесено на інтеграцію „нових” демократій до складу ЄС. Поки що обговорювали політику сусідства та наголошували на необхідності розробки особливої політики та підходу до України, Грузії та Молдови, що встали на шлях демократичних змін. Отже, демократія та регіональне співробітництво, серед іншого, розглядалися як інструменти та засоби євроатлантичної інтеграції. Нові члени ЄС – Латвія, Естонія, Польща, Литва – свого часу отримали допомогу та підтримку на шляху до європейської інтеграції від країн Північної Європи в рамках регіонального балтійського співробітництва, наразі вони, в свою чергу, наголошують на своїй готовності обмінюватись досвідом у цьому напрямі з Україною, стратегією та метою якої є євроатлантична інтеграція та „консолідація демократій в Європі” завдяки спільним ідеалам, які поділяють „старі” та „нові” демократії [6].

Важливою подією в рамках роботи СДВ стало проведення першого міжпарламентського засідання Спільноти. Таким чином, було започатковано міжпарламентський вимір СДВ. Взаємодія на парламентському рівні між країнами-учасницями СДВ дозволить істотно посилити роботу над практичною імплементацією тих принципів, які були задекларовані в рамках Спільноти.

Актуальним питанням роботи об'єднання залишається вирішення проблеми представництва СДВ в різних міжнародних та регіональних структурах співробітництва (РС, ОЧЕС та ін.), а також налагодження відносин з провідними фінансовими інституціями.

Розглянемо позиції РФ та Туреччини щодо функціонування СДВ та реалізації міжрегіональних проектів в рамках цього об'єднання, більшість з яких не передбачає залучення РФ. Життєздатність СДВ визначальною мірою залежатиме від того, наскільки країни-учасниці зуміють поєднати економічні, соціально-політичні та моральні пріоритети в повсякденній її діяльності та наскільки реальними виявляться шляхи оптимізації парадигми їх відносин з Москвою. Адже реакція РФ на створення СДВ була і є різко негативною. Деякі російські політологи розглядають створення форуму СДВ як „план балтійсько-чорноморського союзу, що відриває Росію від Європи”, „Анти-СНД” або „Альтернативне СНД”. Проект СДВ, з точки зору російських політологів, конкурує з російськими проектами на пострадянському просторі. З позиції МЗС Росії, Росія у діяльності СДВ вбачає загрозу своїй безпеці та інтересам, а також інтересам СНД. Сам процес створення СДВ розглядається російськими ЗМІ як революційний крок, який може надати поштовх значним змінам на пострадянському просторі.

Створення СДВ розглядається турецькими аналітиками як таке, що має чітке антиросійське та прозахідне спрямування. Це начебто є випадом проти СНД з боку її західноорієнтованих членів. Хоча в реальності самі ж члени СДВ неодноразово підкреслювали, що вона не спрямована проти третьої сторони. Навпаки, за їхніми словами, створення такої організації передбачає відкритий діалог між усіма країнами, які жадають демократичного розвитку [7].

На думку турецьких дослідників, створення СДВ стало ще одним знаком, що СНД повністю втратила свою дієздатність та знаходиться на грані розпаду. Всі ці інституціональні процеси розгортаються на тлі змін у регіональному балансі сил, які призвели до посилення ролі США у регіоні, та є показником, що конкуренція міжнародних акторів у регіоні набирає обертів. Мету СДВ вони вбачають в інтеграції членів спільноти незалежних держав у західні структури шляхом громадянських переворотів.

СДВ називають спробою знищити вплив Росії в регіоні, оточити її державами, дружніми до Заходу, зокрема США. Тобто, Анкара розглядає СДВ як колективний намір країн регіону та США радикально змінити баланс сил собі на користь [7].

Відомо, що до створення СДВ схвально ставляться США, вбачаючи в ній певний інструмент впливу на Росію, шлях до закріп-

лення своїх позицій в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні. І ідеологічно, і геополітично СДВ вдало „вписується” в стратегію США з поширення демократизації у світових масштабах та стримування РФ. Відомо, що Туреччина несхвально сприймає посилення американської присутності та впливу в Чорноморському регіоні як однієї із загроз турецькому регіональному домінуванню тут.

Даючи оцінку перспективам інституціоналізації організації, важливо зазначити, що подальший процес конструювання внутрішньої структури СДВ може кардинально посилити геополітичну роль країн-учасниць регіонального об'єднання, підняти їх авторитет у регіоні і світі, сприяти перетворенню цієї організації на впливову міжнародну структуру, яка здатна реалізовувати проекти міжрегіонального значення у сфері політики, безпеки, енергетики та сприяти поширенню європейських цінностей у просторі від Балтійського до Чорного та Каспійського морів.

Для України повномасштабна реалізація проекту СДВ є необхідною передумовою на шляху набуття Україною статусу регіонального лідера та дозволяє сподіватись на отримання Україною економічних і політичних дивідендів від Балто-Чорноморського партнерства. Певною мірою ініціювання та імплементація передусім спільних енергетичних проектів, учасницями яких є ЄС та країни-учасниці СДВ, прискорює процес інтеграції країн, які ще не є членами ЄС, до європейських структур, зокрема це стосується Грузії та України.

Розглянемо енергетичний та транспортно-комунікаційний виміри Балто-Чорноморської взаємодії. Про можливості взаємодії з питань енергетики та транспорту вперше заговорили лідери країн Балто-Чорноморського регіону наприкінці 90-х рр. минулого століття. Так, у 1999 р. на конференції в Клайпеді президенти Литви, України та Польщі обговорювали спільні проекти створення кращих транзитних можливостей, реалізація яких має важливе гео економічне значення у зв'язках між регіонами Балтійського та Чорного морів [3].

Останнім часом активізувалося питання наповнення не лише політичним, але й економічним змістом Балто-Чорноморського партнерства з метою вирішення енергетичної залежності від РФ. Наразі актуальним є питання реалізації березневих домовленостей щодо створення енергетичного спільного підприємства Україною, Польщею, Литвою, Грузією та Азербайджаном. Під час енергетичного саміту у Вільнюсі в жовтні 2007 р.

було чітко визначено позицію ЄС, яка полягає у повномасштабній підтримці ініціативи президентів України, Литви та Польщі, схваленої керівництвом Азербайджану, щодо створення транзитної магістралі каспійської нафти в Європу в обхід Росії. Проект оцінюється в 1,3 млрд. долл., його мають наміри профінансувати європейські компанії. Реалізація такого проекту цілком можлива в рамках роботи СДВ за умови розширення сфер його діяльності, зокрема, з питань енерготранзиту. В наповненні діяльності СДВ економічним та енергетичним змістом зацікавлені не лише країни Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону, але й країни ЄС. Беручи участь у спільних енергетичних проектах з країнами Євросоюзу, Україна та Грузія фактично вирішують головне стратегічне завдання – інтеграцію в ЄС. Одним із таких проектів є будівництво додаткової, європейської гілки нафтопроводу Одеса – Броди. Передбачається, що він буде подовжений до польського Гданська та литовського Мажейкяя. На Мажейкяйському НПЗ нафта з Азербайджану та, можливо, Казахстану буде перероблюватися та постачатися на європейський ринок. Під час реалізації проекту до нього будуть підключені НПЗ усіх країн-учасниць, серед яких Україна, Литва, Польща, Грузія та Азербайджан. Реалізація цього проекту має покласти початок формуванню єдиного транзитного простору [8].

Таким чином, на сьогодні актуальними питаннями в процесі Балто-Чорноморської взаємодії залишаються проблеми регіональної стабільності, енергетичної безпеки, реалізації євро – та євроатлантичних інтеграційних прагнень країн регіону, які ще не є членами ЄС та НАТО, проблема поширення демократичних цінностей у просторі від Балтійського до Чорного та Каспійського морів.

На розвиток регіону впливають геополітичні центри сили – ЄС, США та НАТО. В регіоні є держави, які намагаються бути лідером у регіоні (Туреччина, Росія, Україна). Поки що Туреччині, не дивлячись на загострення останнім часом курдсько-турецького протистояння, вдається грати першу роль у процесах співробітництва в регіоні.

Енергетичний чинник продовжує впливати на розвиток політичної взаємодії. Зважаючи на другі за обсягом поклади нафти та газу в басейні Каспійського моря, транспортні маршрути Чорного моря, безумовно, стануть об'єктом уваги Росії та ЄС, на підставі чого можуть виникнути нові неузгодження

та протиріччя.

Для країн Балто-Чорноморського регіону європейська та євроатлантична інтеграція являє собою структурований процес, метою якого є реалізація стратегічних завдань щодо зміцнення регіональної безпеки.

Підтримка Євросоюзом та НАТО демократичних реформ у нових незалежних державах, активна участь в роботі таких регіональних структур, як СДВ, сприятиме формуванню в цих країнах зрілої демократії, що відіграватиме ключову роль у забезпеченні безпеки Балто-Чорноморського регіону, та їх інтеграції в європейський безпековий простір.

З метою поглиблення інтеграційних процесів у Балто-Чорноморському регіоні, на нашу думку, необхідно створити передумови для формування регіональної спільноти Балто-Чорноморського регіону як невід’ємної складової безпекового європейського простору та продовжити роботу, спрямовану на перетворення СДВ на повноправну міжнародну організацію, яка могла б бути не лише форумом для обміну думками, а дієвою регіональною інституцією, мета якої – забезпечити політичну та енергетичну безпеку в регіоні.

Організація Чорноморського економічного співробітництва. Відносини України з ОЧЕС визначають роль і місце нашої держави у Чорноморському просторі, її можливості відстоювати свої національні інтереси, розвивати дво- та багатостороннє співробітництво в сферах економіки, політики, безпеки, науки та технологій, а також реалізувати власні регіональні та міжрегіональні проекти, передусім енергетичного та безпекового спрямування.

Сучасне бачення Україною подальшого розвитку ОЧЕС ґрунтується на стратегії її головування (Україна головувала в ОЧЕС з листопада 2007 р. по квітень 2008 р.). Більшість поставлених завдань Україні вдалося вирішити під її головування, проте є такі, які неможливо реалізувати за піврічний період, таким чином, сьогодні наша держава намагається просувати власні ініціативи щодо розвитку та реформування організації в рамках роботи різних робочих груп організації та під час засідань РМЗС [9, с. 152].

Незмінними залишаються завдання України в економічній, політичній, безпековій та гуманітарній сферах в рамках діяльності ОЧЕС, зокрема: (1) у сфері економіки: зосередити основну увагу на втіленні масштабних проектів і програм, пов’язаних із розвитком шляхів сполучення і створенням

міжнародних транспортних коридорів, зокрема подальшої реалізації ідеї спорудження кільцевої швидкісної автомобільної дороги навколо Чорного моря, розвитку магістрального морського сполучення між країнами Чорноморського регіону, активізувати участь ОЧЕС у реалізації спільних економічних та енергетичних проектів, розробити засади спільної енергетичної політики; визначити можливості створення спільного простору видобутку і транзиту енергоносіїв та Чорноморської зони вільної торгівлі, заснованої на правилах та нормах СОТ; (2) у сфері політики та безпеки: вжити необхідні заходи щодо подальшого зміцнення безпеки в регіоні, зокрема доцільно здійснювати постійний контроль за „горячими безпековими питаннями”: попередження тероризму, боротьба з нелегальною міграцією, торгівлею людьми, незаконним обігом наркотичних речовин і зброї; створити інститут офіцерів зв’язку, які підтримуватимуть постійний діалог з питань міжнародної безпеки; активізувати зусилля у справі мирного врегулювання „заморожених” конфліктів у Чорноморському регіоні; виробити спільну позицію ОЧЕС щодо проблем екологічної безпеки; активізувати свою участь у сфері боротьби з викликами та загрозами в рамках ПА ОЧЕС шляхом більш посиленої участі у регіональних та міжрегіональних заходах з питань охорони правопорядку, митної політики та міграції; звернути увагу на рекомендацію 43/2000 ПА ОЧЕС в положенні про необхідність відслідковувати хід виконання пропозицій у сфері правопорядку, митної політики та міграції, включаючи такі, як „Співробітництво між країнами-учасницями ПА ЧЕС з питань боротьби з організованою злочинністю”, „Основні принципи Чорноморської Конвенції з питань боротьби з організованою злочинністю та тероризмом”, „Спрощення митних формальностей між країнами-учасницями ЧЕС”, „Гармонізація зовнішньоторговельних режимів в державах – учасниках ЧЕС”, „Права та соціальний захист біженців й переміщених осіб в Чорноморському регіоні” та „Правова основа боротьби з торгівлею людьми”, що були прийняті з 1994 по 1999 рр.; у рамках рекомендації 60/2002 „Глобалізація: виклики та перспективи до країн-учасниць ОЧЕС” активізувати свою участь у врегулюванні конфліктів у ширшому Чорноморському регіоні, зокрема шляхом налагодження взаємодії між ОЧЕС та ОДЕР-ГУАМ у сфері врегулювання „заморожених” конфліктів та налагодження миру; (3) у гуманітарній сфері: сприяти розвитку

ініціатив в рамках ОЧЕС, які спрямовані на забезпечення міжнаціонального та міжкультурного діалогу в Чорноморському регіоні [9, с. 152-153].

У політиці України щодо подальшого розвитку ОЧЕС акцент робиться переважно на реалізації економічних та енергетичних проєктів, на другому місці – участь ОЧЕС у вирішенні проблем безпеки в регіоні. Значна увага приділяється процесам формування спільної ідентичності країн Чорноморського регіону та інституціоналізації відносин ОЧЕС з ЄС.

З урахуванням завдань, що не були виконані під час головування нашої держави, та сучасних зовнішньополітичних пріоритетів України в галузі регіональної безпеки, доцільно вжити низку додаткових заходів з метою більш поглибленої участі України в роботі ОЧЕС та в процесі реформування цієї організації, окрім цього, було б також доцільно затвердити відповідним Указом Президента України Стратегію участі України в ОЧЕС на середньострокову перспективу.

У контексті розвитку інтеграційних процесів у Чорноморському регіоні, враховуючи зростаючу роль ОЧЕС в системі регіонального співробітництва і безпеки та необхідність у цьому зв'язку її реформування з метою адаптації до сучасних геополітичних реалій, вирішальним для цієї структури залишається питання узгодженості стратегій провідних країн Чорноморського простору щодо реформування цієї організації та вироблення спільного підходу з урахуванням інтересів усіх держав-членів ОЧЕС щодо процесів реструктуризації даної організації. Майбутня модель співпраці має узгоджуватись зі стратегіями ЄС та НАТО щодо розвитку взаємодії з країнами Чорноморського регіону та з процесами європейської інтеграції загалом. Поряд із впровадженням взаємовигідних економічних проєктів актуальними для цієї організації залишаються формування інституціональних механізмів забезпечення безпеки кордонів і протидія тероризму та організованій злочинності.

Україні необхідно максимально повно сконцентруватися на ключових пунктах зміцнення своєї ролі в організації та значенні ОЧЕС на міжнародній арені. Активна участь нашої держави в процесах реформування цієї організації відповідає одному з ключових напрямів її зовнішньої регіональної політики – активізації участі нашої держави в роботі регіональних та субрегіональних структур співробітництва (відповідно до

Стратегії національної безпеки України) [9, с. 154].

Україна взаємодіє з державами Чорноморського регіону в рамках **Блексіфор**. Чорноморська військово-морська група оперативної взаємодії була створена у 1998 році з метою зміцнення миру та безпеки в регіоні, та з метою активізації регіонального співробітництва. Шість країн, які мають вихід до Чорного моря – Болгарія, Грузія, Румунія, Росія, Туреччина та Україна – стали членами цієї організації, об'єднавши свої військово-морські відомства. Підписавши угоду, країни підтвердили своє прагнення до регіональної безпеки, співробітництва, добрих стосунків, стабільності, та взаєморозуміння між усіма країнами Чорноморського регіону [10].

Україна розглядає необхідність забезпечення безпеки в Чорноморському регіоні як запоруку розвитку економічних та політичних зв'язків на добровільних засадах. Тому обидві країни надають важливого значення розвитку співробітництва зі всіма країнами регіону, особливо щодо питань безпеки.

Україна підтримує турецьку ініціативу щодо започаткування спільної антитерористичної операції „**Чорноморська гармонія**” (ініційована в березні 2004 р.), у січні ц. р. Україна приєдналася до системи обміну інформацією у її рамках. З позиції Міністерства оборони України, потенціал цієї операції на цей час за кількістю учасників та змісту практичних заходів не досяг рівня операції НАТО „Активні зусилля”, а тому в регіоні існує дефіцит міжнародно-правових, військових інститутів, які сприятимуть безпеці та стабільності в регіоні [10]. Виникає необхідність використати досвід та потенціал ЄС для поширення зони стабільності та безпеки у Чорноморському регіоні. Розширення практики спільних з іншими країнами регіону навчань надасть змогу виробити дієвіший механізм розв'язання проблем безпеки у Чорноморському регіоні.

Резюмуючи, варто зазначити, що ключовим елементом зовнішньої регіональної політики є активна участь нашої держави у роботі регіональних організацій, передусім ОДЕР-ГУАМ, СДВ та ОЧЕС. Головна ідея цих організацій – спільне розуміння моделі євроатлантичних цінностей, розвиток демократії, зміцнення регіональної безпеки, врегулювання конфліктів, забезпечення транспортування енергоносіїв з Каспію та товарів з Азії, розвиток ринкової економіки – вийшла за межі двосторонніх відносин та залучила до цього процесу інші держави регіону. На жаль, не всі проєкти реалізовано через

три основні причини: спротив Російської Федерації, відсутність підтримки Європейського Союзу через його побоювання погіршення відносин з Росією та власна внутрішньополітична невизначеність, яка не дає повноцінно зосередитися на зовнішньополітичних проектах, більшість з яких починаються, але так і не отримують логічного продовження.

Для України на сьогодні важливо здійснити комплексну концептуальну оцінку своїх соціально-економічних інтересів в ОЧЕС, ОДЕР-ГУАМ та СДВ, розробити практичні шляхи досягнення очікуваних результатів та визначити можливі їх наслідки.

Україна розглядає необхідність забезпечення безпеки в Чорноморському регіоні як запоруку розвитку економічних і політичних зв'язків на добровільних засадах. Тому наша країна надає важливого значення розвитку співробітництва зі всіма країнами регіону, особливо щодо питань безпеки. Про це свідчить прагнення України поглибити безпековий діалог з країнами регіону в рамках роботи таких структур співпраці як БЛЕКСІФОР та „Чорноморська гармонія”.

У перспективі при дослідженні проблемних питань участі України в роботі регіональних та субрегіональних структур співробітництва у Чорноморсько-Каспійському просторі доцільно розглянути можливості залучення нашої держави до процесів формування системи мобільного реагування на виклики та загрози в контексті посилення безпекового діалогу на міжрегіональному рівні з урахуванням можливостей саме регіональних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стародуб Т. Пошуки оптимальних шляхів вирішення проблемних питань торговельно-економічного співробітництва в рамках ОДЕР-ГУАМ. Проблеми та перспективи розвитку економічного співробітництва в рамках ГУАМ: матеріали „круглого столу” (14 червня 2007 р.); [відп. ред. І. Є. Корнілов]. – К.: НППМБ, 2007 – 124 с. – С. 52-64.
2. Вітер О. Енергетична незалежність на чорноморських хвилях [Електронний ресурс] / О. Вітер. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=8446
3. Рассоха Л. Балто-чорноморське партнерство: перспективи є [Електронний ресурс] / Л. Рассоха. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/Odessa/Rossoha.htm>
4. Community of Democratic Choice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Community_of_Democratic_Choice
5. Joint Communiqué [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vilniusconference2006.lt/sen/lib/download/20>
6. Рассоха Л. І. Активізація ролі України у розвитку спільноти демократичного вибору: історико-політичний аспект / Л.І. Рассоха // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 168 – 176.
7. Воротнюк М.О. Ставлення Туреччини до спільноти демократичного вибору [Електронний ресурс] // Спільнота демократичного вибору: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів засідання міжнародного круглого столу/ за ред. В.Шевченка. – Одеса: Регіональний філіал НІСД в Одесі, 2006. – С.14-17. – Режим доступу: <http://www.niss.od.ua/p/132.doc>
8. Диверсифікація поставок нафти до України: актуальність, проблеми, шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/files/category_journal/NSD110_ukr_3.pdf
9. Стародуб Т. Підходи країн розширеного Чорноморського регіону (Румунії, Туреччини, України) до реформування ОЧЕС / Т. Стародуб // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір: матеріали круглих столів та конференцій, проведених Національним інститутом проблем міжнародної безпеки впродовж 2008-2009 років/ Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: ВД „Стилос”, 2010. – С.142 – 154.
10. Чорноморський регіон і місце в ньому України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua>